

ЛІСІВНИЦТВО

УДК 630*64

В. П. ТКАЧ, І. Ф. БУКША, М. М. ВЕДМІДЬ *
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького

Узагальнено результати досліджень науковців Українського НДІ лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М.Висоцького щодо сучасних проблем розвитку лісового господарства Харківщини. Висвітлено актуальні проблеми лісового господарства Харківщини, серед яких – недостатній рівень загальної та полезахисної лісистості області, недосконалі механізми передавання земель для лісорозведення, незбалансована вікова структура лісів, неповне використання лісорослинного потенціалу земель, посилення впливу на ліси несприятливих природних та антропогенних чинників, нестача садивного матеріалу з покращеними генетичними властивостями, непропорційно велика частка лісів зелених зон та лісових територій і об'єктів природно-заповідного фонду, недосконалість моніторингу лісів і недостатній рівень впровадження інформаційних технологій у лісовому господарстві. Для підвищення продуктивності лісів Харківщини та покращення ефективності виконання ними багатогранних економічних, екологічних і соціальних функцій потрібно забезпечити реалізацію завдань програм розвитку лісового господарства області на науково обґрунтованих засадах.

К л ю ч о в і с л о в а : Харківська область, стан лісів, лісовий фонд, лісове господарство.

Харківська область унаслідок свого географічного положення та кліматичних особливостей належить до малолісних регіонів нашої держави. Область розташована у двох природних зонах – лісостеповій і степовій. Із півночі на південь територія області простягається на 210 км, а зі сходу на захід – на 220 км.

Площа лісового фонду Харківщини становить близько 4 % від загальної площі лісового фонду України, або 416,8 тис. га, з яких 401,3 тис. га представлені лісовими землями (у т. ч. 378,3 тис. га – землі, вкриті лісовою рослинністю) [6]. За площею лісів Харківщину можна порівняти з такими європейськими країнами, як Нідерланди (365 тис. га лісів) або Молдова (386 тис. га) [16].

Ліси Харківської області виконують переважно екологічні функції – захисні, рекреаційні, природоохоронні і мають обмежене експлуатаційне значення. Усі ліси області віднесені до категорій, що мають високе еколого-захисне, соціальне і рекреаційно-оздоровче значення. Більшість їх віднесено до рекреаційно-оздоровчих лісів (49 %), які виконують переважно санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції. Друге місце за функціональною належністю посідають захисні ліси (32 %), частка природоохоронних лісів сягає 19 %.

Лісистість території області становить 12,0 % (або 12,3 % від площі суші) і не досягає оптимального рівня (15–16 %), за якого ліси найбільш ефективно виявляють позитивний вплив на клімат, ґрунти, водні ресурси, попереджують ерозійні процеси, а також забезпечують суспільні потреби у лісових ресурсах і послугах. Щоб збільшити лісистість області до оптимального рівня, потрібно створити нові лісові насадження на площі близько 100 тис. га. Збільшення лісистості сприятиме підтриманню екологічної рівноваги у ландшафтах і підвищуватиме ресурсний потенціал лісів області.

Полезахисна лісистість в області становить 1,35 %, що у два рази нижче від рекомендованої мінімально необхідної (2,7 %). Для досягнення рівня мінімально необхідної полезахисної лісистості необхідно збільшити площу полезахисних лісових смуг шляхом додаткового створення їх на площі близько 26,3 тис. га. Крім того, необхідно створити захисні лісові насадження та лісові смуги різного цільового призначення на площі 14,0 тис. га.

* © В. П. Ткач, І. Ф. Букша, М. М. Ведмідь, 2013

Вкрай необхідним є проведення інвентаризації наявних захисних лісових насаджень з метою визначення їхнього стану, еколого-захисної та соціально-економічної ефективності, проведення їхнього лісовпорядкування та подальшої розробки єдиної загальнодержавної системи захисних лісових насаджень і лісів на ландшафтно-територіальних принципах.

На жаль, створення нових лісів в області гальмується через недосконалість механізмів передавання земель під лісорозведення. Лісогосподарські підприємства не отримують з бюджету коштів на фінансування передавання земель для лісорозведення та виготовлення державних актів на землі, що передаються. Одним із можливих варіантів фінансування заходів з лісорозведення є залучення закордонних інвестицій для створення нових лісів в області через гнучкі механізми Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату [12]. Науково-методичні основи для збільшення обсягів поглинання парникових газів у лісовому господарстві Харківщини шляхом лісорозведення вже розроблені науковцями УкрНДІЛГА. Наступним кроком має стати розробка техніко-економічного обґрунтування проектів з визначенням джерел фінансування та детальною оцінкою ефективності проектної діяльності.

Найбільш гострими лісопатологічними проблемами в області є масове поширення у соснових насадженнях кореневих гнилей, збудником яких є гриб коренева губка, а також ушкодження насаджень хвое листогризами та пожежами, внаслідок чого відбувається куртинне всихання дерев і поступова втрата ними еколого-захисних функцій, а також поступова деградація порослевих дубових насаджень, що супроводжується майже повним ураженням асиміляційного апарату борошністою россою, та всихання дубів з різною інтенсивністю від комплексу патогенних факторів [9, 15].

У середньовікових як дубових порослевих, так і в соснових монокультурах найбільш поширеним заходом є санітарні вибіркові та санітарні суцільні рубки, і до віку стиглості більшість цих насаджень стануть низькоповнотними та низькотоварними. За даними повидільної бази насаджень УкрНДІЛГА, площі насаджень сосни, в яких відмічаються патологічні процеси і що потребують проведення санітарних заходів, сягають 12,2 тис. га, а дуба 17,2 тис. га. Деревина від санітарних рубок є низько товарною, і в середньому вихід ділової деревини становить лише до 30 % у дуба та близько 60 % у сосни, що призводить до значних збитків лісового господарства області за рахунок втрати товарності. Зважаючи, що всихання практично неможливо зупинити вибірковими санітарними рубками, покращення стану лісів області може відбутися лише після радикальних змін у їхній віковій структурі, формі та походженні. Лісівничі заходи мають бути спрямовані на вирощування складних за формою природних лісів оптимальної вікової структури.

З метою підвищення ефективності захисту лісів Харківщини потрібно розробити інтегровану систему захисту насаджень, селекційних об'єктів, насіння, сіянців у теплицях, розсадниках, незімкнених лісових культурах і захисних смугах від шкідників і хвороб (у тому числі видів, що поширюються останнім часом унаслідок змін клімату) на основі вдосконалення методичних положень стосовно організації нагляду й обліку шкідників і хвороб лісу, ураження лісів і решти зазначених об'єктів несприятливими абіотичними, біотичними й антропогенними чинниками, а також застосування заходів із захисту цих об'єктів [10].

Особливої уваги потребують також техногенні об'єкти Харківщини, які можуть бути відновлені засобами лісової рекультивації. До таких об'єктів належать кар'єри та відвали розкривних порід після видобутку корисних копалин, видобутку нафти (нафтові свердловини), газо- і трубопроводи, полігони твердих побутових відходів, шлако- та шламосховища, промислові площадки та відвали промислових відходів тощо. Необхідно розробити програму рекультивації техногенних об'єктів області, до якої входить проведення лісомеліоративних заходів.

Аналіз стану лісового фонду Харківської області вказує на постійне зменшення площі природних дубових лісостанів. Це свідчить про зниження потенційної здатності до

самовідновлення та про розірваність природного розвитку лісостанів, що в найближчий час спричинить збіднення генофонду деревостанів дуба й активізує процеси їх ослаблення [5]. Щоб цьому запобігти, слід впроваджувати лісогосподарські заходи, спрямовані на природне насіннєве відновлення деревостанів дуба звичайного. Одним з таких заходів є комплексні лісовідновні рубки, які задовольняють такі вимоги лісівництва [13]:

- відновлення та посилення корисних властивостей лісу;
- формування різновікових, складних за породною, вертикальною і горизонтальною структурою лісостанів;
- сприяння природному поновленню корінних порід;
- збереження біорізноманіття лісів;
- заготівля товарної деревини.

Лісові насадження Харківщини використовують лісорослинний потенціал у середньому на 71 %, що означає наявність резервів для його підвищення на 29 %, або близько 19,6 млн. м³. Нині вартість одного знеособленого кубометра деревини у Харківській області становить близько 250 грн. Отже, резерв підвищення лісорослинного потенціалу лісів Харківської області у грошовому еквіваленті становить 4,9 млрд. грн.

За останні роки в лісах державних лісогосподарських підприємств Харківської області фактичні обсяги заготівлі деревини від рубок головного користування та рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, зменшуються внаслідок збільшення площі захисних лісів і заповідних територій у лісовому фонді, де забороняється проведення таких рубок.

Породна та вікова структура лісів Харківської області є порівняно однорідною, що в багатьох випадках пояснюється їх штучним походженням. У віковому відношенні за площею та за запасом деревної сировини переважають молодняки та середньовікові насадження. Стиглих і перестійних насаджень в області мало. До того ж, близько 70 % лісів належать до категорій захищеності, де за чинними нормативними документами забороняється проведення рубок головного користування, тобто менше третини лісів області залучені до активного господарського використання. Унаслідок цього на значних площах збільшуються стовбурові запаси і втрачається технічна якість та вартість деревини, що призводить до нерационального використання ресурсного потенціалу лісів, погіршення їх санітарного стану та зниження еколого-захисних функцій. Особливо це стосується дубових порослевих лісостанів третьої та старших генерацій, які потрібно замінити на більш цінні та продуктивні ліси насіннєвого походження. При цьому потрібно зважати, що дуб пізньої феноформи у порівнянні з дубом ранньої феноформи має вищу продуктивність, якість та стан [17]. За даними державного обліку лісів станом на 01.01.2011 р. середній вік дубових лісів у лісогосподарських підприємствах, що належать до сфери управління Держлісагентства України, становить 81–82 роки.

Ліси Харківщини знаходяться в користуванні майже двох десятків відомств, значна частина – на землях запасу. Переважна більшість лісів (76 %) підпорядковані Державному агентству лісових ресурсів (Держлісагентству) України. Йому ж за Лісовим кодексом України належить контроль за загальним веденням лісового господарства і дотриманням лісового законодавства. Територіальним органом Держлісагентства в області є Харківське обласне управління лісового та мисливського господарства (ОУЛМГ), яке координує діяльність дев'яти підприємств лісового господарства та Національного природного парку «Гомільшанські ліси». Понад 24 % лісів області знаходяться у підпорядкуванні ще 16 різних користувачів, проте найбільшу частку займають ліси на землях державної власності, які не надані у користування (63,6 тис. га, або 16 % площі лісів області).

Особливої уваги потребують рекреаційно-оздоровчі ліси Харківщини, які займають площу понад 156 тис. га і розподілені на зони:

- зона регульованої рекреації, господарська зона та національні природні парки – 12,5 тис. га;
- лісопаркова частина лісів зеленої зони – 72,8 тис. га;

– лісогосподарська частина лісів зеленої зони – 70,0 тис. га;

– інші рекреаційно-оздоровчі ліси – 1,4 тис. га.

У рекреаційних лісах (за винятком лісогосподарської частини лісів зеленої зони), чинними нормативними актами суттєво обмежується режим ведення лісового господарства, в них дозволені лише проведення санітарно оздоровчих заходів та заходів з догляду за лісом.

Звертає увагу на себе значна площа лісопаркової частини лісів зеленої зони, в той же час детальні обстеження цих лісів вказують на низький рівень їх рекреаційного використання. Для масового відпочинку та інтенсивної рекреації використовується лише 7 % території лісопаркової частини лісів зеленої зони, для 93 % території встановлений екстенсивний режим рекреації або ліси на цій території зовсім рекреаційно не освоєні. Такий розподіл свідчить про нераціональне використання лісового фонду як джерела інших, не рекреаційних, лісових ресурсів, що призводить до значних як економічних, так і екологічних втрат. Заборона на проведення головних рубок перешкоджає своєчасній заміні стиглих і перестійних деревостанів на молоді і більш життєздатні деревостани, призводить до старіння лісів, погіршення їхніх екологічних функцій та економічних втрат.

З метою підвищення естетичних властивостей і попередження негативних екологічних змін у лісових екосистемах необхідно провести роботи з благоустрою рекреаційних зон, які дали б змогу оптимізувати рекреаційне лісокористування.

Окремої уваги потребують зелені насадження в населених пунктах Харківської області у зв'язку з втратою ними декоративності та незадовільним станом унаслідок вікового старіння в умовах антропогенного навантаження. Реконструкцією міських насаджень займаються установи міського Зеленбуду, які керуються інженерно-технічними матеріалами, розробленими відповідними проектно-пошуковими інститутами. У розроблених матеріалах часто існують проблеми, пов'язані з правильним визначенням видової належності рослин, які входять до складу тих чи інших зелених насаджень. Внаслідок цього розроблені проектні матеріали часто містять помилки, які впливають на якість реконструктивних робіт. Проектно-пошукові роботи з реконструкції міських зелених насаджень мають базуватися на коректних матеріалах щодо визначення видів та оцінки їхнього стану, що дасть змогу не лише правильно провести реконструкцію зелених насаджень, а і застосувати сучасні наукові підходи до підбору садивного матеріалу (видової складової) та покращення декоративності майбутніх зелених насаджень. Для цього необхідно провести належну інвентаризацію зелених насаджень у населених пунктах Харківської області із застосуванням сучасних вимірювальних приладів та ГІС-технологій, в результаті якої мають бути створені цифрові карти зелених насаджень та розроблені науково обґрунтовані заходи з покращення їхнього стану. Використання досвіду та знань науковців дасть змогу покращити стан існуючих насаджень та надати науково обґрунтовані рекомендації для створення нових зелених об'єктів міста Харкова та Харківської області.

Аналіз динаміки лісотаксаційних показників за останні 50 років свідчить, що досягнувши в 2000 році оптимального середнього віку, ліси Харківщини мали на той час найбільший середній річний приріст деревини, а останніми роками цей показник значно погіршився. На сьогоднішній день середній вік деревостанів перевищує оптимальний, і як наслідок цього щорічний приріст деревини зменшився на 0,4 м³/га, що є еквівалентним щорічним втратам 166 тис. м³ деревини. Відповідно при цьому виявляються екологічні втрати, які визначаються у зменшенні обсягів продукування кисню та зменшенні обсягів поглинання парникових газів.

Тому існує нагальна необхідність перегляду функціонального розподілу лісів з метою підвищення рівня інтенсивності ведення лісового господарства, омолодження лісів та покращення їхніх корисних властивостей. Перегляд функціонального розподілу лісів належить до компетенції державних органів влади, тому необхідно ініціювати цей процес на рівні області.

Серйозною проблемою є те, що не всі ліси в Харківській області упорядковані належним чином. На сьогодні проведено інвентаризацію лісів та сформовано детальні описи для усіх лісових ділянок, які знаходяться в користуванні лісогосподарських підприємств системи Держлісагенства України та Скрипаївського учбово-дослідного лісгоспу ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Частково існують розрізнені матеріали лісовпорядкування лісів колишніх агроформувань, але ці матеріали застарілі, вони мають давність від 10 до 20 років і не характеризують сучасний стан цих лісів. Зазначимо, що такий стан актуальності даних щодо п'ятої частини лісового фонду Харківщини не є нормальним, тому потрібно провести інвентаризацію та оцінювання стану всіх без винятку лісів області.

Вирішенню проблеми інформаційного забезпечення щодо кількісних та якісних характеристик лісів області допомогло б створення відповідної лісової інформаційної системи. Створення такої системи є також передумовою комплексної грошової оцінки лісів. Відсутність вартісної оцінки лісових ресурсів ускладнює обґрунтування найефективнішого варіанту використання лісів, визначення розмірів втрат і завданої шкоди лісовому та мисливському господарству, що призводить до економічних, екологічних і соціальних втрат [14]. Грошова оцінка лісових і мисливських ресурсів області дозволить скласти Кадастр земельних ділянок лісового фонду та лісових ресурсів з їхньою відповідною економічною оцінкою. Грошова оцінка лісів також необхідна для економічного регулювання лісових відносин при укладанні цивільно-правових угод, визначення нормативної ціни (вартості) лісу як інтегрованого ресурсу, встановлення плати за використання лісових ресурсів і користування земельними ділянками лісового фонду.

Необхідною умовою забезпечення лісового господарства насінням покращених генетичних властивостей, крім достатньої кількості об'єктів постійної лісонасінної бази, їхнього ефективного використання, є забезпечення майбутнього розвитку лісонасінної справи відповідним науковим супроводом на сучасному науковому рівні. Актуальним завданням є обстеження сучасного стану сортів та кандидатів в сорти в межах Харківської області, організація в регіоні сортовипробної ділянки для нових кандидатів у сорти. Це дозволить не втратити напрацювання попередніх років, зберегти найкраще і розширити ресурсну базу популяцій, клонів, форм, гібридів для забезпечення в майбутньому лісовим господарствам області статусу виробників сортового насіння [8].

Для забезпечення лісового господарства області високоякісним насінням необхідні реконструкція існуючих насінневих плантацій для підвищення ефективності їхнього використання та розширення постійної лісонасінної бази за рахунок створення нових клонових та родинних насінневих плантацій як головних лісоутворювальних аборигенних та інтродукованих порід, так і цінних супутніх видів. Важливим і актуальним є питання збереження і розширеного відтворення генетичного потенціалу лісів Харківщини, зокрема створення обласних архівно-маточних клонових плантацій, де мають бути представлені і всі плюсові дерева.

Окремим перспективним напрямом у лісовій селекції є розведення кращих форм горіха волоського – як у лісовому фонді, так і на присадибних ділянках. Для Харківської області підібрано форми горіха волоського, які вирізняються кращими показниками урожайності та стійкості, й ці наукові напрацювання можуть бути впроваджені у практику з метою підвищення ефективності використання земель лісового фонду [1].

Значний потенціал має лісове господарство області у вирішенні проблеми енергозабезпечення, але потрібно розробити стратегію використання лісів області як відновлюваного джерела енергії. У цьому відношенні перспективним напрямом є розширення використання енергії з лісової біомаси та вирощування лісових біоенергетичних плантацій. Для створення біоенергетичних плантацій потрібна науково обґрунтована програма мікроклонального розмноження інтродуцентів і швидкорослих деревних порід.

Важливим для лісового господарства Харківщини є створення ефективної системи протипожежної охорони лісів, прийняття своєчасних, адекватних, поточних і перспективних управлінських рішень щодо контролю пожежної ситуації в лісах. Цьому може сприяти розробка інформаційної системи охорони лісів від пожеж, яка буде інтегруватися з інформаційними системами територіальних підрозділів МНС України.

Проблемним питанням є недостатньо обґрунтоване створення у лісах об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), оскільки врахування лише однієї із багатьох функціональних властивостей лісу (природоохоронної) призводить до дисбалансу, за якого створюється невідповідність принципам сталого розвитку лісового сектору області. Площа ПЗФ Харківської області сягає 72,7 тис. га, з яких 39,4 тис. га (понад 54 %) представлені землями, вкритими лісовою рослинністю. При цьому частка лісів у природних ландшафтах області становить 42 %, тобто наявна необґрунтована диспропорція, коли до складу ПЗФ залучаються переважно лісові території, а інші зональні природні комплекси (лучні, степові, болотні тощо) залишаються поза увагою. Надмірне резервування лісів у складі об'єктів ПЗФ унеможливує проведення необхідних лісівничих заходів у насадженнях, що зрештою призводить до деградації деревостанів і погіршення їхнього еколого-захисного функціонування. Тому серед завдань розвитку природно-заповідних територій в області має враховуватися необхідність забезпечення пропорційного представництва у ПЗФ природних екосистем шляхом внесення до об'єктів ПЗФ степових, лучних, болотних і водних екосистем.

На Харківщині вперше в Україні проведено випробування лазерних наземних вимірювань для об'єктів ПЗФ. З допомогою передової технології – польової ГІС Field-Mar зроблено вибірково-статистичну інвентаризацію лісів національного природного парку «Гомільшанські ліси», створено картографічну і атрибутивну бази даних постійних ділянок, що є необхідним для довгострокового моніторингу лісів відповідно до міжнародних вимог [2]. На електронних картах відображається кожне дерево та інші компоненти лісових екосистем (підлісок, підріст, трав'яний покрив тощо), що дозволяє відслідковувати у часі та просторі зміни, які відбуваються у лісостанах під впливом природних та антропогенних чинників [4]. Проведені роботи свідчать про високу ефективність використання передової технології Field-Mar для інформаційно-аналітичної підтримки управління об'єктами і територіями ПЗФ, тому доцільно впроваджувати цю та інші передові технології у практику лісового господарства та охорони природи.

Одним із практичних шляхів покращення лісогосподарської діяльності є впровадження лісової сертифікації, яка сприяє забезпеченню економічно, екологічно і соціально збалансованого ведення лісового господарства шляхом дотримання загальноєвропейських на міжнародному рівні стандартів. У Харківській області вперше у східній Україні було сертифіковано державне підприємство «Гутиянське лісове господарство». Аудит проводився за міжнародною схемою лісової сертифікації FSC і незалежна аудиторська компанія NEPCoP засвідчила, що лісогосподарська діяльність у цьому держлісгоспі проводиться на високому рівні, який відповідає міжнародним вимогам щодо ведення лісового господарства. Влітку 2008 року державному підприємству «Гутиянське лісове господарство» було видано FSC сертифікат. Сертифікацію лісів як перспективний напрям, який сприяє покращенню рівня ведення лісового господарства, потрібно підтримувати для забезпечення сталого (невиснажливого) ведення лісового господарства у лісах Харківщини.

Для контролю стану лісів області та відслідковування тенденцій у їхньому розвитку необхідно запровадити регіональну систему лісового моніторингу, яка ґрунтується на основі передових технологій збору та оброблення інформації, зокрема – ГІС, сучасних вимірювальних приладах і засобах дистанційного зондування Землі [3]. В рамках такої системи має функціонувати підсистема локального моніторингу стану лісових насаджень в районах підвищеного антропогенного навантаження, зокрема – у зоні Зміївської ТЕС та Балаклійського ВАТ «Балцем». Ліси навколо техногенних джерел забруднення є місцем

збору недеревної лісової продукції, тому потрібно забезпечити належний контроль за накопиченням техногенних викидів у ягодах та грибах, зокрема – важких металів. Рекомендації з організації локального моніторингу лісів у зонах підвищеного техногенного навантаження розроблені в УкрНДІЛГА [11].

Питання механізації робіт у лісовому господарстві є однією із важливих складових розвитку лісової галузі. На жаль, в Україні сьогодні практично відсутнє виробництво техніки для лісової галузі, майже все технічне обладнання імпортується. Харківщина має значні потенціальні можливості стати центром з виробництва техніки для лісової галузі в Україні. Лісовому господарству потрібні лісові трактори, повітряні канатні установки, багатоопераційні машини, техніка для садіння лісу, лісові протипожежні модулі та інші засоби механізації. Практично увесь спектр машин та механізмів для лісового господарства може виготовлятися на підприємствах Харківщини. Для цього необхідно розробити концепцію та програму розвитку машинобудування для лісової галузі України, в якій чільне місце належатиме промисловим підприємствам Харківщини. Над розробкою таких документів працює Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, який успішно здійснює підготовку спеціалістів з обладнання лісового комплексу і технології деревообробки.

Історично склалося так, що у Харківській області сформувався потужний лісовий кластер, до складу якого входять державні лісогосподарські підприємства та Харківське обласне управління лісового і мисливського господарства, Харківське обласне державне агролісомеліоративне підприємство «Харківоблагроліс», Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького (УкрНДІЛГА), Харківський державний проектно-дослідний інститут агролісомеліорації і лісового господарства «Харківдіпроагроліс», Харківська державна лісовпорядна експедиція ВО «Укрдержліспроект», державне спеціалізоване лісозахисне підприємство «Харківлісозахист», Харківська державна зональна лісонасіннева інспекція «Укрдержліснасінінспекція», лісогосподарський факультет Харківського національного агроуніверситету ім. В.В. Докучаєва, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Харківська державна зооветеринарна академія, Чугуєво-Бабчанський лісовий коледж [7].

Наявність лісових виробничих, проектних, науково-дослідних та навчальних організацій, в яких працюють кваліфіковані лісові спеціалісти, є важливою передумовою для ефективного розвитку лісового та агролісомеліоративного потенціалу області. Для цього необхідно забезпечити виконання обласної програми «Ліси Харківської області на 2013–2015 рр.» та розробити відповідальний програмний документ щодо розвитку лісового господарства Харківщини на подальші роки. Як свідчать результати наукових досліджень УкрНДІЛГА, за умов оптимізації лісистості Харківської області та збалансованого ведення лісового господарства земельні угіддя в області будуть перебувати під лісомеліоративним захистом, що призведе до таких позитивних наслідків:

– збільшення врожаю основних сільськогосподарських культур при досягненні полезахисними насадженнями проектною висоти прогнозується в середньому на 600 тис. центнерів щорічно;

– додатковий врожай від меліоративного впливу полезахисних лісонасаджень (існуючих та додатково створених) може скласти близько 1 млн. 390 тис. центнерів на рік;

– розрахункова прогнозна площа захисту ріллі на 1 га полезахисних насаджень для умов лісостепу області сягатиме 23,3 га (виробничий ефект) та 8,0 га (екологічний ефект); для умов степу – 16,1 та 4,6 га відповідно. Таким чином, додаткова захищеність ріллі, за консервативними оцінками, зросте на 395 тис. га;

Завдяки лісомеліоративним заходам передбачається:

– збереження 150 тис. т гумусу, що дасть змогу зменшити внесення органічних добрив щонайменше на 1,85 млн. т або мінеральних добрив на 680 тис. т;

- зменшення вмісту забруднювачів у воді на 10–15 %, а замуленості – на 30–40 %;
- зменшення обсягів застосування засобів захисту рослин за рахунок збільшення біорізноманіття корисної ентомофауни на 10–15 %;
- підвищення біологічного потенціалу та продуктивності водних угідь внаслідок запобігання забрудненню поверхневих вод інгредієнтами польового стоку та унеможливлення їх евтрифікації;
- підвищення санітарно-гігієнічного та рекреаційного потенціалів агролісоландшафтів.

Висновки. Ліси та лісове господарство є важливими чинниками сталого розвитку Харківщини. Ефективне використання потенціалу лісового кластеру Харківської області (зокрема – впровадження наукових розробок УкрНДІЛГА) сприятиме підвищенню продуктивності лісів Харківщини та покращенню ефективності виконання ними багатогранних економічних, екологічних і соціальних функцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бадалов П. П.* Перспективні форми грецького ореха для умов Харківської області / П. П. Бадалов, С. И. Овсянников // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2011. – Вип. 119. – С. 64–69.
2. Вибірково-статистична інвентаризація лісових насаджень національного природного парку «Гомільшанські ліси» / [І. Ф. Букша, В. П. Пастернак, Т. С. Мешкова та ін.] // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2006. – Вип. 109. – С. 111–116.
3. *Букша І. Ф.* Наукові основи розбудови державної програми моніторингу лісів України // Зб. наук. статей міжнар. наук.-практ. конф. «Екологічна безпека: проблеми і шляхи вирішення», м. Алушта, АР Крим, Україна. Т. 2 / УкрНДІЕП. – Х. : Райдер, 2005. – С. 106–112.
4. *Букша М. І.* Характеристика лісової рослинності Національного природного парку «Гомільшанські ліси» за результатами вибірково-статистичної інвентаризації лісів / М. І. Букша, В. Ю. Яроцький, М. О. Яроцька // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2010. – Вип. 117. – С. 40–48.
5. *Головач Р. В.* Санітарний стан природних дубових деревостанів Лівобережного Лісостепу / Р. В. Головач // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2010. – Вип. 117. – С. 183–186.
6. Довідник з лісового фонду України за матеріалами державного обліку лісів станом на 01.01.2011 року. – Ірпінь, 2012 р. – 132 с.
7. *Куракін Л. В.* Ліси Харківщини / Л. В. Куракін. – Х. : Журналістський фонд Слобожанщини, 2006. – 324 с.
8. *Мажула О. С.* Ключові моменти розвитку лісового насінництва в Україні / О. С. Мажула // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2008. – Вип. 112. – С. 132–134.
9. *Мельник С. Є.* Наслідки низової пожежі для дерев сосни різних класів Крафта у зеленій зоні м. Харкова // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2012. – Вип. 121. – С. 168–172.
10. *Мешкова В. Л.* Сезонное развитие хвоелистогрызущих насекомых / В. Л. Мешкова. – Х. : Новое слово, 2009. – 396 с.
11. Моніторинг та підвищення стійкості антропогенно порушених лісів : зб. рекомендацій УкрНДІЛГА. – Х. : Нове слово, 2011. – 304 с.
12. *Полякова Л. В.* Особливості застосування гнучких механізмів Кіотського Протоколу у лісовому господарстві / Л. В. Полякова, І. Ф. Букша // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2011. – Вип. 119. – С. 3–7.
13. Програма «Ліси Харківської області на 2013–2015 рр» / Затверджена рішенням Харківської обласної ради від 05 березня 2013 року № 645-VI (XX сесія VI скликання).
14. *Ткач В. П.* Наукові аспекти вирішення проблеми відтворення лісів і сталого ведення лісового господарства / В. П. Ткач // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2010. – Вип. 117. – С. 16–20.
15. *Торосов А. С.* Економіко-правові аспекти грошової оцінки мисливства / А. С. Торосов, Є. С. Зуєв, Ю. В. Харченко // Лісівництво і агролісомеліорація. – 2012. – Вип. 120. – С. 149–155.
16. *Усцький І. М.* Комплексна оцінка поширення лісопатологічних процесів (диференційовано адміністративним областям України) та прогноз поширення патологічних процесів у лісах України до 2015 року / І. М. Усцький, Т. В. Таран, В. П. Білоус [відповідальний укладач Усцький І. М.]. – Х. : УкрНДІЛГА, 2010. – 53 с.
17. *Федець І. П.* Стан дібров Харківщини / І. П. Федець, В. П. Ткач, М. М. Ведмідь // Лісівництво і агролісомеліорація. – 1994. – Вип. 89. – С. 9–13.
18. Global Forest Resources Assessment 2010. Main report / FAO Forestry Paper 163. – Rome. – 2010. – 340 p.

Tkach V. P., Buksha I. F., Vedmid M. M.

ACTUAL PROBLEMS OF FORESTRY DEVELOPMENT IN KHARKIV REGION

Ukrainian Research Institute of Forestry & Forest Melioration named after G. M. Vysotsky

The results of studies of Ukrainian Research Institute of Forestry and Forest Melioration named after G. M. Vysotsky on the actual problems of forestry development in Kharkiv region, including – low level of total forest cover area and level of field protection, imperfect mechanisms for transfer of land for afforestation, unbalanced age structure of forests, low level of using of forest site potential, gain exposure to adverse natural forests and anthropogenic factors, lack of planting material with improved genetic properties, disproportionate share of green belt and forest in natural reserve fund, inadequate monitoring of forests and insufficient implementation of information technology in forestry. To increase the productivity of Kharkiv forests and improve the efficiency of their multifaceted economic, ecological and social functions is necessary to ensure the implementation of the tasks of forestry development programs on the base of evidence-based principles.

Key words: Kharkov region, forest health, forest resource, forestry.

Ткач В. П., Букша И. Ф., Ведмидь Н. М.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Украинский научно-исследовательский институт лесного хозяйства и агролесомелиорации им. Г. Н. Высоцкого

Обобщены результаты исследований Украинского НИИ лесного хозяйства и агролесомелиорации им Г. Н. Высоцкого касательно современных проблем развития лесного хозяйства Харьковской области, среди которых – недостаточный уровень общей и полезной лесистости области, несовершенные механизмы передачи земель для лесоразведения, несбалансированная возрастная структура лесов, неполное использование лесорастительного потенциала земель, усиление влияния на леса неблагоприятных природных и антропогенных факторов, нехватка посадочного материала с улучшенными генетическими свойствами, непропорционально большая часть лесов зеленых зон и лесных территорий среди объектов природно-заповедного фонда, несовершенный мониторинг лесов и недостаточный уровень внедрения информационных технологий в лесном хозяйстве. Для повышения продуктивности лесов Харьковщины и повышения эффективности выполнения ими многогранных экономических, экологических и социальных функций нужно обеспечить реализацию задач программ развития лесного хозяйства области в соответствии с научно обоснованными принципами.

Ключевые слова: Харьковская область, состояние лесов, лесной фонд, лесное хозяйство.

E-mail: tkach@uriffm.org.u,

Одержано редколлегією 25.10.2013.